

Lentevreugd, natuurontwikkeling achter de duinen

De stand van zaken na zes jaar

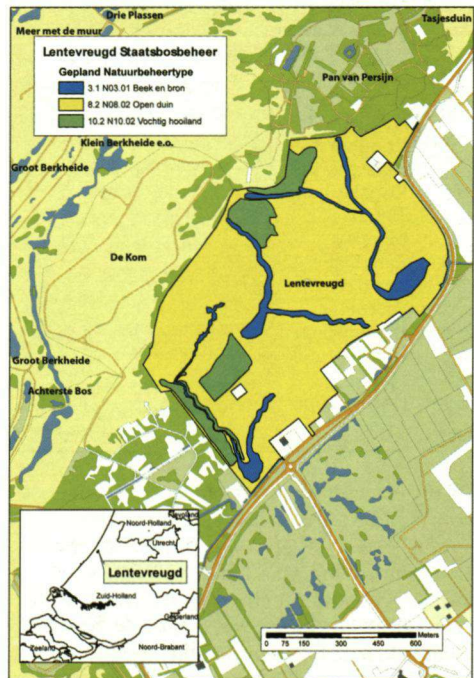
Joost van Reisen & Bas van der Burg

Lentevreugd is een gebied van ongeveer honderd hectare. Het grenst aan de oostelijke rand van het duingebied Berkheide en aan de noordkant van Rijksdorp. De oostkant van Lentevreugd wordt begrensd door de rijksweg N441 van Wassenaar naar Katwijk. In Lentevreugd is nieuwe natuur ontwikkeld. Bij aanvang van zo'n project zijn de verwachtingen over hoe landschap, flora en fauna zich zullen ontwikkelen hooggespannen. Nu, zes jaar later, is er de nieuwsgierigheid. Heeft het gebied de voorspelde ontwikkeling doorgemaakt? Hebben de plantesoorten, waar we op hoopten, zich daar inderdaad gevestigd en welke vogelsoorten hebben in Lentevreugd geschikte broedbiotoop gevonden? Om antwoorden te kunnen geven op dit soort vragen is de Werkgroep Berkheide (WGBH) in 2004 gestart met een onderzoek. In dit artikel bespreken wij de resultaten en richten we de spotlight op de avifauna van Lentevreugd.

Gebied

Het huidige duinlandschap is vanaf ongeveer vijfduizend jaar voor Christus geleidelijk tot stand gekomen onder invloed van zee, zand, wind en regen. Er vormden zich een aantal, evenwijdig aan de kust lopende, strandwallen met daartussen strandvlakten, waarin veenvorming plaatsvond. Bij Rijnsburg en Katwijk zijn die wallen en vlakten doorgebroken door de rivier de Rijn. Daar zijn klei-afzettingen ontstaan. Aanvankelijk beperkte de menselijke invloed zich tot huizenbouw en wegeaanleg op de hoger gelegen strandwallen. Daarnaast benutten boeren de lager gelegen, venige weiden voor de veeteelt. Later vond op grote schaal afgraving van strandwallen plaats. Hierdoor kwam grond vrij voor de bollenteelt. Het zand gebruikte men voor de

productie van kalkzandsteen. Zo werd in het begin van de twintigste eeuw ook Lentevreugd – ooit onderdeel van het duingebied Berkheide – afgezand, waarna het als bollengrond werd gebruikt.

Figuur 1 - Kaart van Lentevreugd. Op de inzet is de locatie van Lentevreugd in Zuid-Holland te zien.

SG	Naam
1.	Watervogels
2.	Moerasvogels
3.	Vogels van duingraslanden
4.	Pioniersvogels
5.	Vogels van mozaïeklandschap
6.	Vogels van laag struweel
7.	Vogels van hoog struweel
8.	Bosvogels
9.	Overige vogels.

Tabel 1 - Overzicht van de negen soortgroepen met vogels (SG).

SG	Soort	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Tot	Gem	Max	Min	RL	Aantal jaren
2	Dodaars			2	2	2		6	1,5	2	0		3
1	Fuut		1	1	1	1	2	6	1,5	2	1		5
2	Roerdomp					1	1	2	0,5	1	0	B	2
1	Knobbelzwaan	1	2	1	1	1	1	7	1,8	1	1		6
2	Grauwe Gans	1	2	1	1	2	2	9	2,3	2	1		6
1	Grote Canadese Gans	1	1	1	1	1	5	10	2,5	5	1		6
1	Nijlgans	4	4	4	3	4	3	22	5,5	4	3		6
3	Kwartel			1	2			3	0,8	2	0		2
5	Fazant	2	2	1	1	1	1	8	2,0	1	1		6
2	Waterral	4	7	9	9	8	8	45	11,3	9	8		6
2	Kleinst Waterhoen	2						2	0,5	0	0	V	1
3	Kwartelkoning					1		1	0,3	1	0	K	1
1	Waterhoen	3	3	5	5	5	3	24	6,0	5	3		6
1	Meerkoet	5	8	13	19	16	11	72	18,0	19	11		6
5	Scholekster	4	3	3	2	2	2	16	4,0	3	2		6
4	Kleine Plevier	3	3	1	1	1	1	10	2,5	1	1		6
5	Kievit	9	9	8	9	4	4	43	10,8	9	4		6
2	Watersnip	1	1			1		3	0,8	1	0	B	3
2	Grutto	1	1		1	1	1	5	1,3	1	0		5
5	Wulp	1	1	1	1	1	1	6	1,5	1	1		6
2	Tureluur	2	2	1	2	1	2	10	2,5	2	1		6
7	Houtduif	4	1	1	3	4	2	15	3,8	4	1		6
9	Koekoek			1	1	1	1	4	1,0	1	1	K	4
9	Kerkuil					1	1	1	0,3	1	0	K	1
7	Groene Specht					1	1	2	0,5	1	0	K	2
8	Grote Bonte Specht		1		1	1	1	4	1,0	1	0		4
3	Veldleeuwerik	8	5	4	3	4	4	28	7,0	4	3	G	6
9	Boerenwaluw					1		1	0,3	1	0	G	1
9	Huiszwaluw	4	8	6	6	6	15	45	11,3	15	6	G	6
5	Boompieper	1						1	0,3	0	0		1
3	Graspieper	2	3	4	6	11	16	42	10,5	16	4	G	6
3	Gele Kwikstaart	1						1	0,3	0	0	G	1
3	Eng. Gele Kwikstaart	3						3	0,8	0	0		1
9	Witte Kwikstaart	3	2	3	3	3	2	16	4,0	3	2		6
6	Winterkoning	1	1	1		3	2	8	2,0	3	0		5
6	Heggenmus	3	3		3	2	2	13	3,3	3	0		5
8	Roodborst			1		1	1	3	0,8	1	0		3
2	Blauwborst	1	1	1	1	3	2	9	2,3	3	1		6
5	Roodborsttapuit				2	4	9	15	3,8	9	0		3
5	Tapuit	1						1	0,3	0	0	B	1
7	Merel	2	1	1	3	4	3	14	3,5	4	1		6
8	Zanglijster					1	1	2	0,5	1	0		2
2	Sprinkhaanzanger				3	6	8	17	4,3	8	3		3
2	Rietzanger	1	1	2	2	7	18	31	7,8	18	2		6
2	Bosrietzanger	3	3	4	7	5	12	34	8,5	12	4		6
2	Kleine Karekiet	2	9	11	18	22	28	90	22,5	28	11		6
8	Spotvogel					1	1	2	0,5	1	0	G	2
6	Braamsluiper		1	1				2	0,5	1	0		2

(Vervolg op blz. 65.)

Daarmee was Lentevreugd een zoveelste voorbeeld van een landschap zonder natuurlijke overgang van duinen naar achterland. Ook was het terrein door intensieve bollenteelt en gebruik van bestrijdingsmiddelen verontreinigd en er vond eutrofiëring plaats. Die verontreiniging vormde bovendien een bedreiging voor de waterwinactiviteiten niet ver daarvandaan.

Sinds 2002 vindt in Lentevreugd echter natuurontwikkeling plaats (Van den Boom et al. 2004). In het kader van de Ecologische Hoofdstructuur is toen een begin gemaakt met de herinrichting van de eerste 57 ha van dit gebied. Door verplaatsing van zo'n 70.000 m³ grond is een landschap gecreëerd met beken, poelen en plassen. De intentie van het natuurontwikkelingsproject is om ecosystemen als

Lentevreugd, natuurontwikkeling achter de duinen

(Vervolg van blz. 64.)

SG	Soort	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Tot	Gem	Max	Min	RL	Aantal jaren
6	Grasmus	5	3	3	6	12	13	42	10,5	13	3		6
8	Tuinfluitier						1	1	0,3	1	0		1
8	Zwartkop		1			1	1	3	0,8	1	0		3
8	Tjiftjaf	2					1	3	0,8	1	0		2
6	Fitis	3	1	1	1	1	1	8	2,0	1	1		6
2	Baardmannetje					1	1	2	0,5	1	0		2
8	Pimpelmees			2	2	1	1	6	1,5	2	1		4
7	Koolmees	1	1	1	1	2	1	7	1,8	2	1		6
5	Grauwe Klauwier					1		1	0,3	1	0	B	1
9	Kauw	3	5	3	3	4	1	19	4,8	4	1		6
8	Zwarte Kraai	1	1	1	1			4	1,0	1	0		4
8	Spreeuw		1	3	1	3	1	9	2,3	3	1		5
9	Huismus	2	3	4	2	2	2	15	3,8	4	2	G	6
8	Vink			1	1	2	1	5	1,3	2	1		4
8	Groenling		1	1	1	1	1	5	1,3	1	1		5
7	Putter	2	1	1	1	1	2	8	2,0	2	1		6
6	Kneu	4	4	4	8	7	9	36	9,0	9	4	G	6
2	Rietgors	2	5	14	23	25	32	101	25,3	32	14		6
Aantal territoria		109	117	133	174	210	246	190,8	246	133			
Aantal soorten		42	42	43	45	56	52	49,0	56	43			
SG	Soort	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Tot	Gem	Max	Min	RL	Aantal jaren
1	Bergeend	3	1	2	2	1	1	10	2,5	2	1		6
1	Boereeneend						1	1	0,3	1	0		1
1	Krakeend	2	1	7	6	2	4	22	5,5	7	2		6
1	Kuifeend	6	6	10	8	4	6	40	10,0	10	4		6
1	Slobeend	1		1	5	1	1	9	2,3	5	1	K	5
1	Tafeleend			1	1		1	3	0,8	1	0		3
1	Wilde Eend	3	11	10	6	8	10	48	12,0	10	6		6
1	Wintertaling	1		1	2	1		5	1,3	2	0	K	4
1	Zomertaling	1	1	1	1			4	1,0	1	0	K	4
Aantal broedparen		17	20	33	31	17	24	26,3	33	17			
Aantal soorten		7	5	8	8	6	7	7,3	8	6			
Totaal terr. + broedp.		126	137	166	205	227	270	217,0	270	166			
Totaal soorten		49	47	51	53	62	59	56,3	62	51			
Geïventariseerde opp. (ha)		57	57	100	100	100	100						

* Het totaal van soorten en territoria

SG = Soortgroep. In de kolommen onder de jaartallen zijn bij territoria vermeld, maar bij de eenden zijn dat broedparen, Tot = totaal aantal territoria of broedparen over de onderzoeksperiode. Gem = gemiddeld aantal territoria of broedparen over 2004-'09, Max = Maximaal aantal over 2004-'09, Min = Minimaal aantal over de periode 2004-'09. RL = Rode Lijst-soort.

Tabel 2 - Aantallen territoria en broedvogels in Lentevreugd 2004-'09.

'natte schaalgraslanden' en 'duinbeken' met de daarbij behorende flora en fauna te ontwikkelen. Fase 1 (57 ha) is eind april 2003 opgeleverd en de herinrichting van de laatste 43 ha (fase 2) was in juli 2006 afgerond. Het gebied wordt als integraal onderdeel van het duingebied Berkheide beheerd door Staatsbosbeheer. Inmiddels heeft Lentevreugd zich ontwikkeld tot een overgangsgebied van

hoog duin naar de lager gelegen polder en van droog zandig gebied naar een terrein met beken en plassen. Om deze situatie in stand te houden vindt maaibeheer plaats in combinatie met begrazing door Konikpaarden en Schotse Hooglanders. Na de oplevering van de eerste fase is Lentevreugd door leden van de werkgroep intensief bezocht. Lentevreugd is inmiddels landelijk bekend vanwege de waar-

nemingen van bijzondere en zeldzame vogelsoorten. Vanaf 2004 wordt dit gebied door de Werkgroep Berkheide ook geïnventariseerd op broedvogels. Van 2004-'05, 2006-'07 en 2008-'09 zijn gecombineerde verslagen gemaakt, waarin de resultaten van de inventarisatie van geheel Berkheide en Lentevreugd zijn opgenomen. Deze verslagen zijn gepubliceerd in respectievelijk de nummers 49, 52 en 56 van 'Holland's Duinen' (Van Reisen et al. 2006, 2008 en 2010). In deze verslagen worden echter alleen de inventarisatiegegevens van het duingebied Berkheide geanalyseerd en niet die van Lentevreugd. In dit artikel gaan we daarom dieper in op de ontwikkelingen in laatstgenoemd gebied.

Methode

De door de werkgroep gevolgde methode is beschreven in Van Ommering (2000). De methode komt vrijwel overeen met die van het Broedvogel Monitoring Project (BMP), zoals uitgebreid beschreven in Van Dijk (2004). Het belangrijkste verschil met BMP is de wijze waarop de werkgroep het aantal broedparen bij eenden en het broedsucces ervan vaststelt (Van Reisen 2011). Bij de inventarisatie maakt de werkgroep onderscheid tussen territoriumhoudende soorten en eenden. Daarnaast rangschikt de werkgroep de diverse soorten ook naar de keuze van hun habitat. Dit resulteert in een aantal

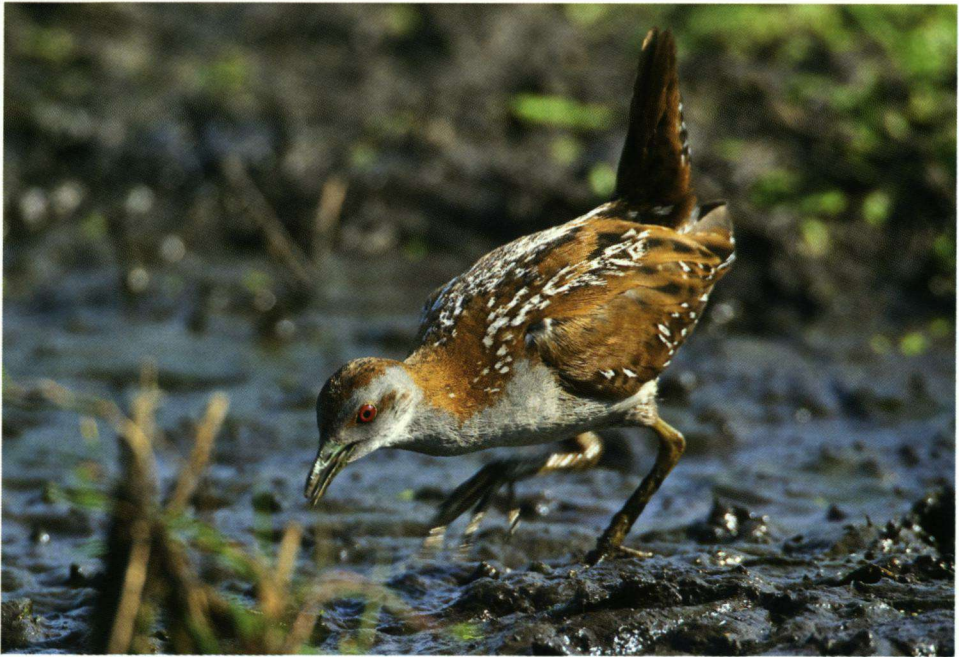
groepen vogels die aan een bepaalde habitat zijn gebonden, de zogenaamde 'soortgroepen' (Tabel 1). De verwachting is dat er een verband kan bestaan tussen veranderingen in een bepaalde habitat en de trend van de desbetreffende soortgroep.

Broedvogels

Tabel 2 toont voor alle territoriumhoudende broedvogels het jaarlijkse aantal territoria voor de periode 2004 tot en met 2009. Eenden zijn apart opgenomen in de lijst. Bij hen hebben de cijfers betrekking op het aantal broedparen over dezelfde periode. Elke soort is voorzien van een soortgroepnummer (Voous 1980). Weliswaar is het hele gebied vanaf 2004 geïnventariseerd. Omdat de tweede fase van de herinrichting echter pas in 2006 is voltooid, zijn alleen de gegevens van de laatste vier jaar goed vergelijkbaar. In Tabel 2 zijn daarom grootheden als totaal-, gemiddeld, minimum- en maximumaantal territoria alleen over die laatste vier jaar berekend. Ook de resultaten die hieruit zijn afgeleid, hebben betrekking op de periode 2006-'09. Tijdens deze periode vertoont zowel het aantal territoria als het aantal soorten broedvogels een toename. In deze periode is bij de territoriumhoudende broedvogels het gemiddelde aantal territoria per jaar 191, met een maximum van 246 in 2009 en een minimum van 133 in 2006. In deze periode neemt het aantal territoria dus toe

Lentevreugd heeft zich ontwikkeld tot een overgangsgebied van hoog duin naar de lager gelegen polder en van droog zandig gebied naar een terrein met beken en plassen.
Foto:
Joost van Reisen.

Kleinst Waterhoen.

Foto: Wim Smeets.

met maar liefst 85%. Bij de eenden is de ontwikkeling minder gunstig. Hier draagt het gemiddelde aantal broedparen per jaar 26, met een maximum van 33 in 2006 en een minimum van zeventien in 2008. In de periode van 2006-'09 neemt het aantal broedparen dus af met 27%. Bij de territoriumhoudende broedvogels zien we gemiddeld 49 soorten per jaar, maximaal 56 in 2008 en minimaal 43 in 2006: een toename van 30%. Het aantal soorten eenden blijft in deze periode stabiel: we zien gemiddeld zeven soorten per jaar met een maximum van acht in 2006 en 2007 en een minimum van zes in 2008. Over de gehele periode telden we in Lentevreugd 75 verschillende soorten broedvogels. Een indrukwekkend aantal voor een terrein van slechts 100 ha.

Soorten van de Rode Lijst

In de één na laatste kolom van Tabel 2 is aangegeven of een bepaalde soort al dan niet voorkomt op de Rode Lijst (RL). Niet minder dan twintig soorten van de Rode Lijst zijn in de afgelopen zes jaar als broedvogel waargenomen in Lentevreugd. Maar liefst een kwart van deze twintig soorten broedt elk jaar in dit gebied: de Veldleeuwerik *Alauda arvensis*, de Huis-

zwaluw *Delichon urbicum*, de Graspieper *Anthus pratensis*, de Huismus *Passer domesticus* en de Kneu *Carduelis cannabina*. De Graspieper en de Huiszwaluw staan zelfs in de Top-10. Daarnaast prijken een paar bijzondere soorten in dit rijtje, zoals Kleinst Waterhoen *Porzana pusilla*, Kwartelkoning *Crex crex* en Grauwe Klauwier *Lanius collurio*. Kleinst Waterhoen heeft zelfs de status V (verdwenen uit Nederland).

Samengevat: Van de twintig soorten van de Rode Lijst hebben (heeft) één soort de status V (verdwenen uit Nederland): Kleinst Waterhoen, vier soorten de status B (bedreigd): Roerdomp, Watersnip, Tapuit en Grauwe Klauwier. Zeven soorten

Nummer	SG	Soort	Totaal
1	2	Rietgors	94
2	2	Kleine Karekiet	79
3	1	Meerkoet	59
4	3	Graspieper	37
5	1	Wilde Eend	34
6	2	Waterral	34
7	6	Grasmus	34
8	9	Huiszwaluw	33
9	2	Rietzanger	29
10	1	Kuifeend	28

Tabel 3 - De lijst met Top-10-soorten.

SG	Naam	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Gem	Max	Min	Perc
1	Watervogels										
	aantal territoria	31	39	58	61	45	49	53	61	45	-18,4%
	index	53	67	100	105	78	84	92	105	78	-18,4%
	aandeel	24,6%	28,5%	34,9%	29,8%	19,8%	18,1%	28,2%	34,9%	18,1%	-92,5%
	aantal soorten	12	11	14	14	12	13	13	14	12	
2	Moerasvogels										
	aantal territoria	20	32	45	69	85	115	79	115	45	60,9%
	index	44	71	100	153	189	256	174	256	100	60,9%
	aandeel	15,9%	23,4%	27,1%	33,7%	37,4%	42,6%	41,6%	42,6%	27,1%	36,4%
	aantal soorten	11	10	9	11	14	12	12	14	9	
3	Vogels van duingraslanden										
	aantal territoria	14	8	9	11	16	20	14	20	9	55,0%
	index	156	89	100	122	178	222	156	222	100	55,0%
	aandeel	11,1%	5,8%	5,4%	5,4%	7,0%	7,4%	7,4%	7%	5%	26,8%
	aantal soorten	4	2	3	3	3	2	3	4	2	
4	Pioniersvogels										
	aantal territoria	3	3	1	1	1	1	1	3	1	0,0%
	aandeel	2,4%	2,2%	0,6%	0,5%	0,4%	0,4%	1,5%	1%	0%	-62,7%
	aantal soorten	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
5	Vogels van mozaïeklandschap										
	aantal territoria	18	15	13	15	13	17	15	18	13	23,5%
	index	138	115	100	115	100	131	112	138	100	23,5%
	aandeel	14,3%	10,9%	7,8%	7,3%	5,7%	6,3%	7,7%	7,8%	5,7%	-24,4%
	aantal soorten	5	6	7	7	6	5	6	7	5	
6	Vogels van laag struweel										
	aantal territoria	16	13	10	18	25	27	20	27	10	63,0%
	index	160	130	100	180	250	270	200	270	100	63,0%
	aandeel	12,7%	9,5%	6,0%	8,8%	11,0%	10,0%	10,6%	11,0%	6,0%	39,8%
	aantal soorten	5	6	5	4	5	5	5	6	4	
7	Vogels van hoog struweel										
	aantal territoria	9	4	4	8	12	9	8	12	4	55,6%
	index	225	100	100	200	300	225	206	300	100	55,6%
	aandeel	7,1%	2,9%	2,4%	3,9%	5,3%	3,3%	4,4%	5,3%	2,4%	27,7%
	aantal soorten	4	4	4	4	5	5	5	5	4	
8	Bosvogels										
	aantal territoria	3	5	9	7	12	11	10	12	7	18,2%
	index	33	56	100	78	133	122	108	133	78	18,2%
	aandeel	2,4%	3,6%	5,4%	3,4%	5,3%	4,1%	5,2%	5,4%	3,4%	-33,1%
	aantal soorten	2	5	6	6	9	11	8	11	6	
9	Overige vogels										
	aantal territoria	12	18	17	15	18	21	18	21	15	19,0%
	index	71	106	100	88	106	124	104	124	88	19,0%
	aandeel	9,5%	13,1%	10,2%	7,3%	7,9%	7,8%	9,4%	10,2%	7,3%	-31,7%
	aantal soorten	6	5	6	6	5	5	6	6	5	
	Alle soorten										
	aantal territoria	126	137	166	205	227	270	189			
	aandeel	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%			
	aantal soorten	49	47	51	53	62	59	54			

Tabel4 - Ontwikkelingen per soortengroep in de periode 2004-'09.

hebben de status K (kwetsbaar): Kwartelkoning, Koekoek, Kerkuil, Groene Specht, Slobeend, Winter- en Zomertaling en acht soorten hebben de status G (gevoelig): Veldleeuwerik, Boerenzwaluw, Huiszwaluw, Graspieper, Gele Kwikstaart, Spotvogel, Huismus en Kneu.

Top-10

Uit de laatste kolom van Tabel 2 blijkt ook dat er maar liefst 34 soorten zijn, die we in de periode van 2004 tot en met 2009 elk jaar terugzien als broedvogel. Direct valt op dat bosvogels daarbij geheel ontbreken. De watervogels en de moerasvogels daarentegen zijn met 25,7% respectievelijk 17% het sterkst vertegen-

woordigd in deze groep. We zien ook flinke verschillen in het aantal territoria van de verschillende soorten. Door de soortenlijst te sorteren op 'totaal' krijgen we de tien meest algemene soorten te zien: de Top-10 van Lentevreugd. Het blijkt dat 40% van de Top-10-soorten zijn moerasvogels (groep 2) en 30% zijn watervogels (groep 1). Verrassend is dit niet, omdat Lentevreugd nu eenmaal een nat terrein is. Tabel 3 geeft een overzicht van de Top-10 van het gebied.

Individuele soorten

Kleinst Waterhoen *Porzana pusilla*

Gezien de status op de Rode Lijst van het Kleinst Waterhoen beleefde Lentevreugd in 2004 met één territorium van deze zeldzame vogel een gouden start. Helaas is het voor deze soort bij die ene keer gebleven. Succesvolle broedgevallen komen in de provincie Zuid-Holland nauwelijks voor. In 2009 stelde men een succesvol broedgeval vast in het natuurontwikkelingsgebied De Groene Jonker bij Zevenhoven en in de Klaas Hennepoel-polder en Veerpolder bij Oegstgeest/Warmond (Boele et al. 2011).

Kwartelkoning *Crex crex*

De Kwartelkoning komt vooral voor in Noordoost-Nederland, langs de IJssel, in de uiterwaarden van het gebied van de grote rivieren en niet of nauwelijks langs de kust (Sovon 2002). Opmerkelijk dus, dat in 2008 in Lentevreugd een territorium is vastgesteld.

Veldleeuwerik *Alauda arvensis*

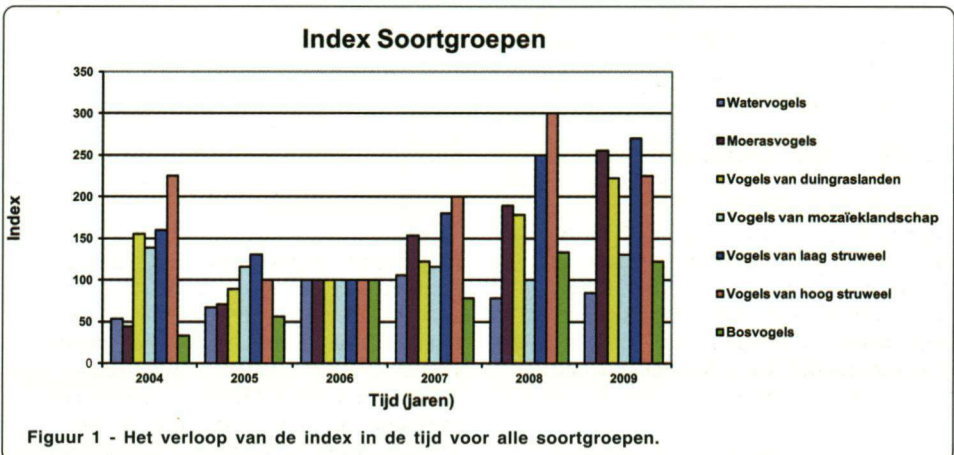
De Veldleeuwerik is een notoire daler. Vooral in de duinen was de afname dramatisch; sinds midden jaren tachtig van de vorige eeuw zien we een achteruitgang met 75% (Sovon 2002). In Berkheide is de soort sinds 1995 verdwenen (Van Reisen 2011). Tegen deze achtergrond is het bijzonder, dat er in 2004 direct achter de duinen, in Lentevreugd, een achttal territoria waren. De laatste vier jaar handhaaft de Veldleeuwerik zich met vier territoria.

Huiszwaluw *Delichon urbicum*

De Huiszwaluw komt verspreid over geheel Nederland voor, maar ontbreekt juist langs de Hollandse kust. Tellingen in de periode 1966-'69 en 1989-2000 laten een landelijke achteruitgang van ruim 60% zien (Sovon 2002). In Berkheide zijn broedgevallen waargenomen onder de dakrand van Hotel Duinoord, maar na 1990 ontbreekt de Huiszwaluw als broedvogel daar. Vanaf 2004 zien we deze vogel in Lentevreugd echter terug als broedvogel met zes à vijftien paar.

Grauwe Klauwier *Lanius collurio*

De Grauwe Klauwier is één van de soorten die we met spijt uit de duinen hebben zien verdwijnen. De eerste auteur heeft in 1973 nog één paar met jongen gezien langs het fietspad bij de Klip (Meijndel). Ten slotte maakt een inventarisatieverslag van Berkheide in 1975 melding van twee meiwarnemingen. Sindsdien heeft de Grauwe Klauwier de status van voormalige broedvogel. Verrassend is daarom één territo-

De Grauwe Klauwier is één van de soorten die de onderzoekers met spijt uit de duinen hebben zien verdwijnen uit de duinen. Foto: O.W. Zijlstra.

rium van de Grauwe Klauwier in Lentevreugd in 2008. Dit geval staat overigens niet op zichzelf. Ook in Meijndel is één territorium vastgesteld, zowel in 2007 als in 2008 (Hooijmans 2009).

De soortgroepen

Tabel 4 geeft voor alle soortgroepen een overzicht van het aantal territoria en broedparen (bij de eenden). Voor deze groepen zijn ook de index, het aandeel en het aantal soorten vermeld. Onder het aandeel van een soortgroep verstaan we de verhouding van het aantal soorten in die groep en het totaal aantal soorten, uitgedrukt in procenten.

De groep pioniersvogels laten we hier buiten beschouwing omdat deze groep in feite uit één soort bestaat. Omdat ook voor de soortgroepen alleen de gegevens van de laatste vier jaar het best vergelijkbaar zijn, is de index in 2006 op 100 gezet en hebben alle berekende grootheden betrekking op de periode 2006-'09.

In Tabel 4 zijn voor de grootheden: aantal territoria, index, aandeel en aantal soorten, respectievelijk ook aangegeven: het jaarlijkse gemiddelde, de maximale en de minimale waarde. In de laatste kolom (Perc) geeft de procentuele verandering van de eerste drie grootheden voor de jaren 2006 en 2009.

Figuur 1 toont voor alle soortgroepen het verloop van de index in de tijd. We zien in de periode 2006-'09 alleen bij de watervogels een achteruitgang. De oorzaak

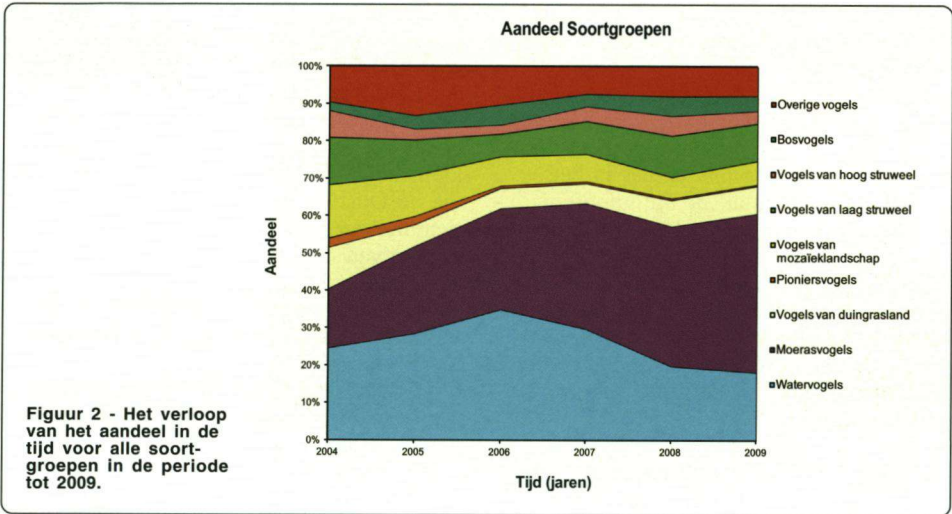
hiervan is niet duidelijk en moet worden onderzocht. Bij de overige soortgroepen zien we juist een toename. De grootte van veranderingen in het aantal territoria (of de index) is terug te vinden in de laatste kolom van Tabel 4. Daar blijkt, dat bij de vogels van laag struweel de toename het grootst is, namelijk 63%. Op de tweede plaats staan de moerasvogels met een toename van 61% en een gedeelde derde plaats is er voor de vogels van hoog struweel en de vogels van duingraslanden met een toename van 55,6% respectievelijk 55%.

In Figuur 2 is voor alle soortgroepen het verloop van het aandeel in de periode 2006-'09 in beeld gebracht. Direct valt op dat het aandeel van de water- en de moerasvogels het grootst is: bijna 68% van alle territoria en broedparen komt voor rekening van deze twee groepen. Verder blijkt dat bij de soorten met de sterkste toename van de index ook het aandeel toeneemt. Bij de bosvogels en de overige vogels zien we een afname van het aandeel met ruwweg 30%.

Niet-broedvogels

Algemeen

Niet alleen voor broedvogels heeft Lentevreugd grote betekenis. Ook tijdens de voor- en najaarstrek doen veel vogels Lentevreugd aan om even op adem te komen of om foeragerend wat nieuwe energie op te doen. Onder deze bezoekers bevinden zich soms heel interessante soorten. Sinds de afronding van de her-

inrichting van fase 1 in 2003 zijn in Lentevreugd tot en met 2009 (verblijvend dan wel overvliegend) 214 vogelsoorten waargenomen. Hiervan is één soort – de Goudlijster *Zoothera aurea* – in 2003 niet is aanvaard door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna. Van de 214 vogelsoorten zijn 189 er daadwerkelijk verblijvend waargenomen in het gebied en hiervan zijn voor 75 vogelsoorten één

of meer territoria vastgesteld. Opvallend is dat Lentevreugd ook een magneet lijkt te zijn voor zowel lokale, regionale als landelijk schaarse tot zeldzame vogelsoorten. Tabel 5 geeft een overzicht van de schaarse en zeldzame soorten die in de periode 2003-'09 verblijvend dan wel foeragerend zijn waargenomen in het gebied. In de tabel is met een X aangegeven dat een bepaalde soort in een jaar is

Soort	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kwartel <i>Corturnix corturnix</i>	X	X	X	Terr.	Terr.		
Kwak <i>Nycticorax nycticorax</i>	X						
Ralreiger <i>Ardeola ralloidis</i>				X			
Koereiger <i>Bubulcus ibis</i>					X		
Zeearend <i>Haliaeetus albicilla</i>							X
Roodpootvalk <i>Falco vespertinus</i>						X	
Porseleinhoen <i>Porzana porzana</i>	X	X					X
Kleinst Waterhoen <i>Porzana pusilla</i>	X	Terr.					
Kwartelkoning <i>Crex crex</i>	X					Terr.	
Kraanvogel <i>Grus grus</i>	X	X	X			X	
Steltkluut <i>Himantopus himantopus</i>	X						
Gestreepte Strandloper <i>Calidris melanotos</i>	X						
Poelruiter <i>Tringa stagnatilis</i>	X						
Grauwe Franjepoot <i>Phalaropus lobatus</i>	X						
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	X	X			X	Terr.	
Grauwe Klauwier <i>Lanius collurio</i>						Terr.	
Bonte Kraai <i>Corvus cornix</i>						X	X
Buidelmees <i>Remiz pendulinus</i>			X				
Kortteenleeuwerik <i>Calandrella brachydactyla</i>	X						
Waterrietzanger <i>Acrocephalus paludicola</i>		X				X	X
Graszanger <i>Cisticola juncidis</i>				X			
Grote Pieper <i>Anthus richardi</i>	X	X	X	X	X	X	X
Duinpieper <i>Anthus campestris</i>						X	
Europese Kanarie <i>Serinus serinus</i>					X		X
Ortolaan <i>Emberiza hortulana</i>	X			X			

Tabel 5 - Overzicht schaarse en zeldzame soorten in de periode 2003-'09.

waargenomen. Daar waar een territorium van een soort is gekarteerd, is dit weergegeven met 'Terr'.

Voor de volledigheid melden we enkele schaarse en zeldzame soorten die ná 2009 verblijvend zijn waargenomen. Hiervan zijn zes soorten nog niet eerder in het gebied waargenomen: de Ruigpootbui-zerd *Buteo lagopus* in 2010, de Steppiekiekendief *Circus macrourus* in 2011, de Griel *Burhinus oedicnemus* in 2010, de Witvleugelstern *Chlidonias leucopterus* in 2011, de Kuifkoekoek *Clamator glandarius* in 2010), de Klapekster *Lanius excubitor* in 2011 en de Frater *Carduelis flavirostris* in 2010.

Uit Tabel 5 blijkt dat zich onder de vele waargenomen vogelsoorten een indrukwekkende lijst met schaarse tot zeldzame soorten bevindt en dat in een zeer kort tijdsbestek. Lentevreugd is onmiskenbaar aantrekkelijk voor vogels. Hoewel de oorzaak van die aantrekkelijkheid niet is onderzocht, zijn er wel een aantal mogelijke verklaringen voor te geven. Allereerst kan de combinatie van verschillende soorten biotopen in een relatief klein gebied langs de binnenduinstrand van Berkheide hier een rol spelen. Juist de ligging langs de binnenduinstrand zou wel eens van grote invloed kunnen zijn. Ten tweede bestaat het vermoeden, dat Lentevreugd vlak bij een knooppunt van trekbanen ligt. In zo'n geval worden méér

doortrekkende vogels verleid tot een tussenstop. Bij Haagse en Katwijkse vogeltrekwaarnemers heerst de opvatting dat Lentevreugd net ten noorden ligt van het punt waar twee landelijke vogeltrekbanen bij elkaar komen. Één trekbaan loopt langs de oostkant van het IJsselmeer via de Oostvaardersdijk in Flevoland in de richting van Den Haag. Deze komt ter hoogte van de Ganzenhoek op de grens van Berkheide en Meijndel samen met de andere trekbaan, die evenwijdig aan de kuststrook van Noord- en Zuid-Holland loopt. Ook blijkt in het najaar dat de binnenduinstrand wordt gebruikt als trekroute, zeker wanneer sprake is van weinig gestuwde landtrek (landtrek over een breed front).

Ten slotte kan er sprake zijn van het zogenaamde waarnemerseffect. Lentevreugd heeft in korte tijd naamsbekendheid gekregen bij vogelaars en wordt daarom door een toenemend aantal van hen bezocht. Meer waarnemers leidt tot meer waarnemingen, zoals het volgende voorbeeld illustreert. Op 23 maart 2010 werd een Griel *Burhinus oedicnemus* waargenomen. Op 24 maart 2010 ontdekten mensen die op zoek waren naar die Griel, een Kuifkoekoek *Clamator glandarius*. Op 25 maart 2010 werd een Alpengierzwaluw *Apus melba* overvliegend waargenomen door vogelaars die weer op zoek waren naar de Kuifkoekoek.

Het is terrein is rijk aan plas-dras-gebied. Het rietmoeras is een aantrekkelijke biotoop voor veel vogelsoorten.
Foto:
Joost van Reisen.

Bokje.
Foto: Edwin Winkel.

Twee spraakmakende soorten

Bokje *Lymnocyptes minimus*

Opvallend zijn de opkomst en achteruitgang van het Bokje in Lentevreugd. Het Bokje is een onopvallende soort met een erg teruggetrokken bestaan. In 2003, 2004 en 2005 zijn op één dag meer dan twintig exemplaren waargenomen in het gebied. Deze soort bleek een voorkeur te hebben voor het rietmoeras in het zuidwestelijke deel van het gebied. Daar bevindt zich een 'plas-dras'-gebied met kleine, open, modderige stukjes omgeven door vegetatie van ongeveer 20 tot 30 cm hoog. Vanaf 2006 lopen de aantallen echter terug als gevolg het dichtgroeien van de omschreven biotoop. Toch is het nog steeds mogelijk om in de juiste periode op één dag verschillende exemplaren waar te nemen. Hierbij is overigens wel een verschuiving geconstateerd. In de periode 2003-'05 zijn de grootste aantallen waargenomen in het rietmoeras gelegen in het zuidwestelijke deel. Sinds 2006 heeft het Bokje andere plaatsen in Lentevreugd gevonden, waar de eerder omschreven biotoop aanwezig is.

Waterrietzanger *Acrocephalus paludicola*

De Waterrietzanger, ooit algemeen, is nu één van de zeldzaamste Europese zangvogels. Men schat de wereldpopulatie op 25.000 exemplaren (<http://www.aquaticwarbler.net/sar/index.html>), met 40 broedlocaties in acht verschillende landen en dan met name in Wit-Rusland,

Polen en Oekraïne (Flade 2008). In het najaar trekt de Waterrietzanger vanuit de broedgebieden weg in westelijke richting om vervolgens via de Noordzeekust, Frankrijk, Spanje en Portugal naar de overwinteringsgebieden in het westelijke deel van Afrika (Senegal) te vliegen. In 2004 werd deze soort voor het eerst waargenomen in Lentevreugd. Daarna volgden waarnemingen in 2008, 2009, 2010 en 2011, met als hoogtepunt in 2011 drie verschillende exemplaren op één dag. In Lentevreugd verschijnt de soort in de delen van het rietmoeras, waar de vegetatie onder meer bestaat uit Pitrus *Junctus effusus* en Ruwe Bies *Schoenoplectus tabernaemontani*. Het is echter niet uitgesloten dat de soort zich ook ophoudt in het ontoegankelijk deel van het rietmoeras. Het werkelijke aantal doortrekkende Waterrietzangers zou daardoor iets hoger kunnen liggen. De soort wordt in Lentevreugd hoofdzakelijk waargenomen in de periode 1-17 augustus met als uiterste data 25 juli en 5 september. In totaal zijn tot en met 2011 per jaar de volgende aantallen waargenomen: 2004 één, 2008 één, 2009 drie, 2010 zes en 2011 zeven. Hieruit valt de voorzichtige conclusie te trekken, dat Lentevreugd een belangrijke stop-over lijkt te zijn geworden voor de Waterrietzanger in Zuid-Holland.

Samenvatting en conclusie

Duidelijk is dat natuurontwikkeling loont. In het geval van Lentevreugd heeft dit voor 75 soorten een geschikte broedbio-

De Veldleeuwerik is één van de vele Rode Lijst-soorten die nog in het gebied voorkomen, maar ook hier kan deze soort zich slechts met moeite handhaven. Foto: Hans Gebuis.

toop opgeleverd. Vooral voor de ‘natte soorten’ blijkt Lentevreugd aantrekkelijk. Verder valt op, dat zich onder deze territoriale soorten heel wat schaarse tot zeldzame soorten en soorten van de Rode Lijst bevinden. Vier van die soorten van de Rode Lijst zien we jaarlijks als broedvogel terug.

De totaallijst van 189 verblijvende vogelsoorten leert, dat 114 soorten niet-broedvogels Lentevreugd hebben aangedaan. Indrukwekkend is, dat zich onder deze soorten een relatief groot aantal bijzondere bezoekers bevindt van Lentevreugd.

De conclusie is, dat er met Lentevreugd een waardevol natuurgebied met een rijke avifauna is bijgekomen. Of dat zo blijft, is moeilijk te voorspellen omdat in dit gebied nog geen stabiele situatie is ontstaan. We blijven de ontwikkelingen in Lentevreugd dan ook op de voet volgen.

Dankwoord

Wij bedanken Hans Wondergem (Staatsbosbeheer) voor het maken en het ter beschikking stellen van het kaartje van Lentevreugd.

■ J.C. van Reisen, 2* De Riemerstraat 83-85, 2513 CW Den Haag, e-mail: joostvanreisen@hetnet.nl & B.D. van der Burg, Looyerslaan 44, 2223 TH Katwijk (Z.-H.), e-mail: bas@birdclubkatwijk.nl.

LITERATUUR:

Boele, A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.-W. Vergeer & C.L. Plate (2011): Broedvogels van Nederland in 2009. Sovon-monitoring rapport 2011/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Boom, B. van den, J. Holtland & E. Lammerts. (2004): De duinen van Staatsbosbeheer. Staatsbosbeheer, afdeling terreinbeheer.

Van Dijk, A.J. (2004): Handleiding Broedvogel Monitoring Projekt. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Flade, M. (2008): Current distribution, population trends and threat status of the Aquatic Warbler. The Aquatic Warbler, a global threatened species. Proceedings of the Life seminar “Conservation of the Aquatic Warbler in Brittany”, Bretagne vivante, 2008.

Hooijmans, F.C. (2009): Broedvogelmonitoring Meijndel 2007 en 2008. Holland's Duinen. 54:30 – 45.

Reisen J.C. van, G. van Ommering & B. ter Haar (2006): Broedvogelmonitoring Berkheide 2004/2005. Holland's Duinen. 49:39-63.

Reisen, J.C. van, G. van Ommering & B. ter Haar (2008): Broedvogelmonitoring Berkheide 2006/2007. Holland's Duinen. 52:59-83.

Reisen J.C. van, G. van Ommering & B. ter Haar (2010): Broedvogelmonitoring Berkheide 2008/2009. Holland's Duinen. 56:50-81.

Reisen J.C. van (2011): Vogels in een veranderend duin: broedvogelmonitoring in Berkheide van 1984 tot 2010. Coastal & Marine (EUCC) / Kust & Zee (2011), Leiden.

Ommering, G. van (2000): Handleiding Vogelpopulatieonderzoek Werkgroep Berkheide 2000. 11e uitgave, februari 2000. Werkgroep Berkheide, Leiden.

Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002): Atlas van de Nederlandse Broedvogels (1998-2002). Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden/KNNV, Utrecht.

Voous, K.H (1980): Lijst van Europese broedvogels, inclusief Nederlandse vogellijst. Limosa 53:91-104.